ИСТОРИЧЕСКА БЕЛЕЖКА

Салихага, легендаренъ родопски войвода и деребей, управлявалъ Срѣднородопската область пълни четиридесеть години*). Отъ 1798 до 1838 год. той сѫдилъ и раздавалъ правдини на населението, което въ неговото управление се значително издигнало въ поминъчно и общокултурно отношение. Неговото управление и животъ представляватъ цѣла една епоха въ срѣднородопското минало, като управление самостойно и почти независимо отъ султани и везири. То съвпада съ най-размирнитѣ години на турското владичество — кърджалийскитѣ размирици и злосторства, които той още съ поемане на властьта си се заелъ да унищожава. Съ строги мѣрки и жестоки наказания, той изкоренилъ и разширилата се въ онова време престѫпность,

---

*) Когато турцитѣ завладѣли родопския край, тѣ не измѣнили много вѫтрешния общественъ и административенъ строй, — разликата съ по-първитѣ времена била само тая, че сега вмѣсто управници — боляри, деспоти, войводи и князе, като господари застанали нови люде — турци мохамедани съ официални титли: везири, челебии, паши, беюве, аги и др. Отначало смоленскиятъ край билъ зачисленъ къмъ категорията царски земи — пашмаклъкъ, т. е. земи, приходитѣ отъ които отиватъ изключително за издръжката на нѣкоя султанска принцеса или наследникъ отъ женска линия, поради което и първото мохамеданско селище въ края се нарекло Пашмакли (вижъ статията по този въпросъ въ сп. „Родопа“, год. XVIII, бр. 5—6 и посочкитѣ), а отъ 1519 година тѣ били посветени, т. е. вакъфирани „на двата свещени града Мека и Медина“. Това направилъ султанскиятъ лѣкарь Ахж-Челеби, комуто била подарена околията като „арпалъкъ“ (даръ въ земя, букв. зобнина) отъ султанъ Селимъ II, и по името на когото останала да се нарича впоследствие — Ахж-челебийска. Отъ тогава управлението на сѫщата ставало отъ настойницитѣ на вакъфа, които управлявали безпрепятствено чакъ до 1700 година. Когато, обаче, по това време станало общото помохамеданчване и голѣма часть отъ родопското българско население било обърнато въ мохамеданско, работата се измѣнила, — въ скоро време се издигнали до високи почести и чинове и българи мохамедани, поради което се явили крамоли и ожесточени борби, кой да управлява околията и кѫде да бѫде управителното седалище. Въ тия борби се смѣнили нѣколко управителни фамилии, и центърътъ на околията се мѣнилъ последователно въ с. Смилянъ, Вълчево (Сойчукъ), Райково, Топуклу и Смоленъ. Край на тия разправии за голѣмство и центъръ се турилъ въ 1750 г., когато народътъ, подкрепенъ отъ по-висшата турска власть, избралъ за свой управитель българинътъ мохамеданинъ Мехмедъ Кьоръ-ходжа, чийто родъ управлявалъ края близо сто години, като установилъ редъ и законность за цѣлото население. Това е тъй нареченото управление на деребеитѣ. Мехмедъ Кьоръ ходжа е родомъ отъ с. Забърдо, Асеновградско, живѣлъ въ Чепеларе, но когато поелъ управлението установилъ за свое седалище село Райково. Умрѣлъ е въ 1779 година. Следъ него войвода, както сами се титулували тѣ, станалъ синъ му Сюлейманъ, който премѣстилъ управителното седалище въ гр. Смоленъ (Пашмакли), дето си направилъ и нови конаци на мѣстото, дето сѫ сега конюшнитѣ на Смоленскитѣ казарми. Сюлейманъ се поминалъ презъ 1798 год. и вмѣсто него за управникъ се прогласилъ синъ му, славниятъ и прочутъ Салихага.

като: обвиненитѣ въ развратъ мжже и жени завръзвалъ въ чувалъ и ги хвърлялъ живи отъ прочутата урва, днешния смоленски водопадъ; за кражба на мулета, овци и др. вещи—бесилъ на киселката, дето сж сега гробищата на долната махала Смоленъ, за фтезми застрелвалъ виновното животно, а на господаря му налагалъ 50 тояги по гърба, а за разбойничество, обирничество и неизпълнение заповѣдитѣ му застрелвалъ на мѣстностьта Поляне между Смоленъ и Райково. Съ сжщитѣ жестоки мѣрки той се справилъ съ кърджалиитѣ, като не пощадилъ и своя едноутробенъ братъ Аджиага, известенъ кърджалийски главатарь, когото заловилъ и убилъ собственоржчно, по който случай въ конака му се разиграла рѣдко трогателна драма. За поддържане реда и спокойствието той ималъ своя войска—сеймени, всички смоленски българи, мохамедани и християни, предводителитѣ на която се наричали бюлюкбашии и кабадаии.

По характеръ Салихага билъ строгъ, енергиченъ и своенравенъ, но безупрѣчно справедливъ, човѣченъ, предвидливъ, великодушенъ и щедъръ. Населението гледало на него като на неумолимъ сждия, отъ когото нищо не може да се скрие. Особено се грижилъ за семейния моралъ, не допущалъ двуженството, а не оставялъ ненаказани и клеветницитѣ. Въ религиозно отношение билъ вѣротърпимъ и съвършено еднакво третиралъ и мохамедани и християни. Презъ неговото време сж построени почти всички християнски черкви въ околията. Единствената тежесть, която народътъ неохотно понасялъ, била постоянната ангария за обработка на аговитѣ ниви, за постройката на пжтища и нови конаци, калдаръми, сводови мостове, чешми, водопроводи и пр., а така сжщо и за вмѣшателството на агата въ частния животъ на хората, често пжти принуждавайки нѣкои да се задомяватъ не по тѣхнитѣ желания и влѣчения.

Краятъ на Салихаговото управление съвпада съ издаването на известния Гюлхански хатишерифъ (1838 г.), съ който държавенъ актъ се установилъ новъ видъ управление и се турило край на тъй нареченото деребейство. Салихага билъ обвиненъ въ превишение права, незачитане по-горни власти и главно за подпомагане българщината, поради което съ измама билъ извиканъ въ Гюмюрджина и обесенъ презъ есеньта на 1838 г., а тѣлото му погребано въ мѣстностьта Пошпошъ. Много народни пѣсни, легенди и предания сж стъкмени за него, нѣкои отъ които сж използувани при съставяне на настоящата пиеса.

Следъ смъртьта на Салихага околията е била управлявана по за кжсо време и отъ други смолени, българи мохамедани, но нито единъ отъ тѣхъ не се издигналъ до значението и авторитета на Салихага. За да не се пора-

ждатъ, обаче нови крамоли и разправии, турското правителство се принудило да измѣни тоя редъ и отъ 1850 г. започнало да изпраща за управители на околията външни турци съ официални титли каймаками, който редъ продължи до Освободителната въ 1912 г. война.

Конакътъ на Салихага въ Смоленъ е билъ на живописната мѣстность, дето сж сега казармитѣ на смоленския гарнизонъ.

Най-хубавото описание за живота и управлението на Салихага е оставилъ родопчанинътъ В. Дечевъ въ първата си часть на книгата „Миналото на Чепеларе“.

П. А. М.

Салихага е заспейналъ
на личенъ денчôкъ Гергювдень,
та че ми виде вавъ сôне.

Сакова лѣту усилну,
усйлну йѣце прйтажну,
нйкога ни е пóвнену,
нйкога ни е знаену! . .
Ферманъ пу ферманъ правадатъ,
атъ Стамболъ града галѣма;
хаберъ пу хаберъ дахáда,
атъ Гимижюне касабô,
атъ Гимижюнскенъ аѣнинъ,
и Гелиболскенъ кадия;
Салихагому нарôчатъ:
— Да прави ага, що прави,
нахъ Гимижюне да варви,

царюму да са поклони,
царюму и везирюму.
Легналъ е, ага, задрѣмалъ,
задрѣмалъ, тьôжко заспалъ е,
на личенъ денчôкъ Гергювдень;
че си ми виде вавъ сôне:
червена руба носеше,
пôстра кучие йѣхаше,
въ Пашмаклж вода трôсеше,
капка водица ни найде,
устана да си разкваси,
жйôдана да си угаси.

Стрьôсумъ са, ага, разбуди
и си Стрихина парюка:
— Страхине, бюлюкбашиину,
морна ма дремка налегна,
та са принесахъ и заспахъ,
ала са бôрже разбудихъ.
Иди, Страхине, пóрюкай
мóеногъ брата Лимана,
мóеногъ брата Шишмана.

Шишманъ прибôрза атиде,
и си агана попита:
— Какво е, аго, станало?
Какво си, аго, упатилъ?
— Лимане, брате, Шишмане,
нищу ми не е станало
и нищо не сôмъ упатилъ,
ами ще некво да стане!
Легналъ бехъ, тôжко саспалъ бехъ,
че си ми видѣхъ вавъ сôне
червена руба да нося,
пôстра кучие да йѣхамъ,
вритъ сокацине обиграхъ,
нийде водица ни найдахъ!
Питамъ та, брате Лимане,
на хаиръ ли е, или не?
— Хайрдъръ, аго, хайрдъръ,

нимой са, аго, кахърѝ!
Еще си дума думеха,
агому хаберъ допадна:
татаре ми са тôрнали,
атъ Гимижюне касабô.
Сноща са били вавъ Паласъ,
дувечера ще са въ Пашмаклѫ.
Агана глава наведе,
и си Шишману думеше:

— Лимане, брате, Шишмане,
ньѐ са сме съ тебе ка́рали,
дьô да са, брате сгадиме,
дьô да са, барте, прастиме!

Еще си дума ду́меше,
еще Лимана ку́деше,
татарски коне тропнаха,
по калдарôме — сакаци,
съ петали лочки правеха,
съ гòздене огань всичеха,
татаре порти хлопнаха,
атъ коне бôрже слизаха,
съ чизмене вôтре влизаха,
агôму михтюпъ мѐтнаха.
Кетипче михтюпъ пеѐше,
и на агана ду́меше:

— Да бôрзашъ, ага, да идишъ,
нахъ Гимижюне касабô,
царюму дувô да вдигашъ,
царенъ е тебе паслагалъ,
царенъ е тебе правòдилъ,
цошена руба червена,
сърмени бѣли пойесе,
синджирли нишенъ на шия...

Агуне глава клатеше.
и синовемъ си викаше:

— Сѣтамъ са, айолъ, сѣтамъ са,
какви ми даре прова́датъ,

каква ще руба да носямъ,
какви нишене ще имамъ,
идите, айолъ, идите,
нахъ Гюмижюне касабô,
дано на, айолъ, сгадите,
съсъ гимижюнскенъ аѣнинъ
и сасъ гелиболскенъ кадия,
и сасъ стамболскенъ везиринъ:
Ищатъ ли цоха алена,
давайте сърма куприна,
ищатъ ли бѣли грошюве,
давайте жôлти алтôне!

— Хỏдихме, буба, ходихме,
ала са кимни вôрнахме,
другушъ са съ пари вôршеше,
сига парине ни вôршатъ!
Тебъ, буба, хаберъ правадатъ,
ти да са сга́дашъ да идишъ,
нахъ Гимижюне касабô,
нахъ Стамболъ града галѣма,
царюму да са поклони́шъ,
царюму и везиремнемъ.
Ма́мна са ага, атиде
нахъ Гимижюне касабô,
съ оники киши сеймене,
съ товаръ жôлти алтôне...
Атиде!... Тамо астана!...
По пилце хаберъ праводи:

— Нỏсите здраве нагоре,
нагоре нахъ планинôна,
нỏсете здраве деца́мнемъ,
деца́мнемъ еще людѐмнемъ;
нỏсите здраве овчеремъ,
овчеремъ еще аргатемъ,
нỏсите здраве сейменемъ,
сейменемъ билюкбашиемъ.
йѢ ща делеку да идамъ...
йѢ ща са млогу за́бавямъ!...

Ага хаберенъ допадна,
въ Пашмаклѫ село галѣмо.
Писнаха бѣли кадо̂ни,
на високине кьошкюве.
Пла́кнаха мальки дечѝнки
вавъ а́ленине люльчици.
Охнаха млади овчере,
на високана пла́нина;
Тюхнаха отборъ сеймене
вавъ аговине конаци.
Сальо̂ запѣха имаме,
на високине минарье.
Пилцѐне фо̂ркатъ и пѣйо̂тъ,
съ пѣснине думатъ и плачатъ,
съ пѣснине думи нарьо̂датъ:

— Бре, чули ли сте, не ли сте!
Кина е ново ста́нало,
въ Пашмаклѫ село галѣмо!...
Салихага е загиналъ,
вавъ Гимижюне касабо̂,
вавъ пашовине сарае,
на високине кьошкюве!...